

NOTER OG HENVISNINGER

1. HECHALUZ, PIONERERNE

- 1) Kopibog XIX s.404 fra Landøkonomisk Rejsebureau, Erhvervsarkivet, Århus.
- 2) Zionismen mål var at oprette en jødisk nationalstat i Palæstina. Ideen om et nationalt hjem for verdens jøder fik sin moderne udformning i slutningen af sidste århundrede. Zionismen blev endeligt formuleret i den østrigske journalist Theodor Herzls bog, »Der Judenstaat« (1895), og på den første Zionistkongres i Basel i 1897 fastlagdes zionismens politik med hensyn til mål og midler for »...at skabe et på folkerettens grundlag sikkert hjem for det jødiske folk i Palæstina«.
- Zionismen vandt ikke indpas i alle jødiske kredse, men pogromerne i Rusland i 1905, efterfulgt af nazisternes forfølgelse og organiserede udryddelse af Europas jøder, forøgede kraftigt den jødiske indvandring til Palæstina. I 1948 nåede Zionismen sit mål med dannelsen af den jødiske stat, Israel.
- 3) Walter Laqueur: A History of Zionism, s.326-27.
- 4) »Chaver« (flertal: »chavarim«) er hebræisk for kammerat/ven.
- 5) Hechaluz' kontor lå i Meinickestrasse 10 i Berlin.
- 6) Julius Margolinsky: »Den tyske Hechaluz« Auslandshachschara i Danmark 1933-1943. (Erich Meyer)
- 7) Jørgen Hæstrup opgiver i sin bog, »Dengang i Danmark«, tallet til 1850.

2. DE FØRSTE, 1933-1936

- 1) Chaluzim (ental:chaluz) er hebræisk for medlemmerne af Hechaluz, altså »Pionererne«.
- 2) Dasha Bergmanns arkiv (Privat).
- 3) Sandsynligvis har der være afholdt flere større møder i Roskilde for Hechaluzmedlemmerne i Danmark. En enkelt kilde nævner et møde i december 1938. Her skulle en hr. Elbo have ydet et stort arbejde for at skaffe Hechaluzeleverne indkvartering rundt om i Roskilde by.

3. MELLEMTIDEN, 1936-1940

- 1) Tilsyneladende kom den overvejende del af eleverne fra Halbe til Danmark, og heraf en ret stor gruppe til gårde omkring Holbæk.
I denne sammenhæng er »Holbækgruppen« interessant, fordi mange herfra, på forskellig vis, fik tilknytning til Roskildeområdet.
- 2) »Hachschara« er hebræisk og betyder »forberedelse« til livet i Palæstina.
- 3) Daniel Igrés beretning.

4. JUGEND-ALLJAH

- 1) Mélanie Oppenheim blev taget af tysk politi i oktober 1943 og sendt til Theresienstadt. Om sit arbejde for de jødiske børn og om sit eget ophold i Theresienstadt fortæller hun i sin bog »Menneskefælden«, (se litteraturlisten).

5. BESÆTTELSEN 1940-1943

- 1) »Die Maskiruth« var bevægelsens valgte sekretariat, som havde til huse i Nørregade 20 i København.
- 2) I den gruppe, Heinz Hess udrejste med fra Tjekkoslaviet, befandt sig Norbert Grünhut.
Norbert Grünhut er ikke nævnt i denne fremstilling af Hechaluz i Roskildeområdet.
Flere chavarim har det ikke været muligt at »kortlægge«, hvorfor de ikke er medtaget her, men for Grünhut gælder det specielle, at vi ofte støder på hans navn i beretningerne. Vi ved, at Norbert Grünhut arbejdede på en gård ved Roskilde, sandsynligvis på Ledreborg allé, men trods ihærdig eftersøgning har det ikke været muligt at finde Grünhuts arbejdspladser og dermed de gårdejere, han arbejdede for. Senere flyttede han til Jylland, og efter flugten til Sverige rejste han til England og kæmpede i den engelske hær. Norbert Grünhut boede i Danmark til sin død i 1974.
- 3) Ino Regensstreifs beretning.
- 4) »Organisation Todt« var skabt af den nazistiske ingeniør Fritz Todt i 1938.
Organisationen, som i vid udstrækning benyttede sig af tvangsudskrevet arbejdskraft, stod bl.a. for bygningen af Siegfriedlinien, Atlantvolden og de tyske autobaner.

6. TIDEN FØR FLUGTEN

- 1) »Der neue Weg« er grundigt behandlet i Uri Yaaris »Konfrontationer« (se litteraturlisten).
- 2) Optrevlingen af »Roskilde Kurere« er behandlet i Historisk årbog fra Roskilde Amt 1990, s.38 og s.86 ff.
- 3) Urolighederne i Roskilde i augustdagene er beskrevet i Historisk årbog fra Roskilde Amt 1990, s.21 ff.

7. OKTOBER 1943

- 1) Forespørgslen fra besættelsesmagten i oktober 1943 om indkvartering af flygtninge på Roskilde Højskole var den første af flere: men først den 29.marts 1945 blev højskolen pålagt at modtage flygtninge, cirka 300, hvoraf halvdelen var børn.
- 2) Lægen i Svinninge hed Jørgen Blume.
Flere beretninger fortæller om den hjælp, han ydede de unge udenlandske jøder på egnen.
Herom fortæller Max Fisch fra tiden ved Holbæk: »Min gruppe og jeg fik her kontakt med læge Jørgen Blume. Han åbnede sit hjem for os unge, hvor vi efterhånden kunne komme og gå, som vi ville. Især vore fredagsaftener fejrede han med os.«
Ved sin død blev doktor Blume hædret ved, at hans navn blev indskrevet i Den jødiske Nationalfonds Gyldne bog i Jerusalem.
Til slut nævner Max Fisch: »I datidens »Kamptegnet«, den danske udgave af »Der Stürmer«, stod følgende: »Læger plejer at bekæmpe bakterier, men Jørgen Blume ligefrem dyrker bakterier.« Naturligvis mentes os unge jøder.«
- 3) Beretningerne er her ikke enige om, hvor dette første flugtforsøg foregik; også Espergærde og Snekkersten nævnes.
- 4) Faktisk blev Sankt Hans Hospital brugt som skjulested for jøder på flugt i oktoberdagene 1943. Blandt andet blev en større gruppe skjult her omkring den 10.oktober, inden de, med toget fra Roskilde, kom til Sverige med ruter, der udgik fra Falster.
(Historisk årbog fra Roskilde Amt 1990, s.27 ff).
- 5) I denne forbindelse bør nævnes en vellykket flugt, som foregik i Roskilde, selvom de to Jugend-Alijahbørn, der var impliceret, ikke havde boet her på egnen.
Tre unge jøder, der var blevet taget under deres flugtforsøg af det tyske politi, sad den 23. november i toget på vej til Theresienstadt. To af dem, Gerhard Löb og Pavel Heller, var Jugend-Alijahbørn. Allerede i Horserødlejren havde de tre aftalt at springe af toget, når lejlighed bød sig; det gjorde den kort før Roskilde station.
Herom fortæller Gerhard Löb: »På vej fra København havde vi noteret os, at de tyske soldater stod af, når toget standsede, for at patruljere langs togstammen. Når toget kørte igen, blev de stående på trinbrættet, indtil toget var kommet lidt op i fart. Herefter gik de atter ind og holdt vagt ved kupeerne. Det var i dette »blinde« punkt, fra vi hørte dørene smække, til soldaterne dukkede op ved kupeerne, vi ville springe. Chancen kom, da toget standsede for signal før indkørslen til Roskilde station. Da toget satte igang igen, rev vi vinduerne ned og sprang ud. Vores medfanger lukkede vinduerne efter os, så da soldaterne kiggede ind i kupeerne, så alt normalt ud.«
Flygtningene rullede ned ad skrånten til Østre kirkegård. Pavel Heller søgte mod Helsingør, Gerhard Löb bankede på i en villa nær ved kirkegården. Husets ejer tilbød Löb at skaffe ham over ved Køge, men Löb bad om at komme i forbindelse med det stedlige politi: »To yngre betjente ankom, og jeg blev bragt til Roskilde politistation, hvor jeg blev indkvarteret i detentionen.«
Politiet fandt også Heller, og næste dag blev de kørt ud til Poul Tholstrups villa på Frederiksborgvej, som var et hyppigt brugt skjulested for flygtninge. Opholdet hos Tholstrup varede i 2-3 dage, hvorefter de to blev kørt til Kommunehospitalet i København i en ambulance af lederen på Falckstationen i Roskilde, Arboe-Rasmussen. Pavel Heller, der var noget utryk ved situationen, blev bundet ind i bandager og lagt på båren inden afrejsen til København; Löb fik falckuniform på. Vistnok ved Tåstrup blev ambulancen standset og undersøgt, men de fik lov at forsætte.
Gerhard Löb og Pavel Heller slap til Sverige fra Helsingør i en af søpolitiets både.
(Se desuden i Historisk årbog fra Roskilde Amt 1990, s.28 ff.)

8. SVERIGE

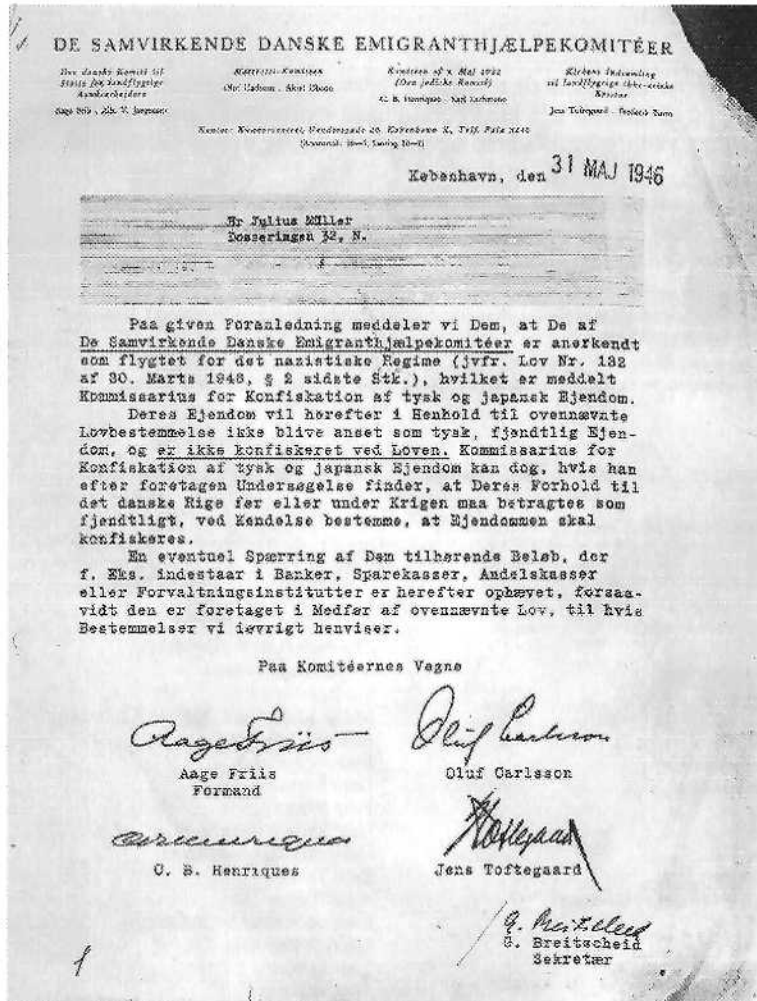
- 1) Margolinsky opgør antallet af arresterede Jugend-Alijahbørn til 40 i »Den tyske Hechaluz« Auslands-hachschara i Danmark 1933-1943«. Andre steder opgives de arresterede børn til 38. Margolinsky har tilsyneladende talt de to omkomne med blandt de, der kom til Theresienstadt.

9. DEN NYE TID

- 1) Efter krigen forsøgte de fleste at eftersøge deres familier gennem Røde Kors. Kun ganske få fandt et spor efter deres familie; i næsten alle tilfælde ender sporet, da familien bliver sendt »østpå«.
Enkelte har efter krigen søgt at gensæ deres barndomshjem; en af dem er Daniel Igré: Efter Daniel Igré og hans søskende var sluppet ud af Tyskland, blev hans forældre tilbage i Friedersdorf ved Berlin. Kort efter var hans mor blevet sendt til et sindsygehospital, fordi hun havde slået efter en tysker, der havde forulempet hende. Hun omkom på hospitalet. Daniel Igrés far blev i huset i Friedersdorf til han, i 1943, blev deporteret til ghettoen i Warszawa.

I 1954 rejste Daniel Igré til Friedersdorf: »Vores hus lå der stadigvæk, og jeg gik rundt om det og kiggede. En dame kom ud og spurgte venligt, hvorfor jeg studerede huset så nøje, og jeg fortalte, at det var mit barndomshjem. Damen var helt stille et øjeblik, så sagde hun: »Så er De Daniel Igré.«

- 2) En enkelt beretter fortæller, at han forsøgte at blive indrulleret i Den danske Brigade, men blev afvist, fordi han var statsløs, og altså ikke lovformelig dansk statsborger.
- 3) Det blev svært for de udenlandske jøder, da de var kommet tilbage til Danmark, hvor de igen blev behandlet som flygtninge. For mange skulle der gå 10 år, før de opnåede dansk statsborgerskab.

Brev fra De Samvirkende Danske Emigranthjælpekomiteer fra maj 1946. Heri meddeles det, at Julius Müller ikke vil få konfiskeret sine ejendom, da det er godtgjort, at han var flygtning og altså ikke var tyskvenlig!
(Poul Müller)

- 4) Paul Tausz deltog i krigen mellem Israel og de arabiske stater i 1948. Siden vendte han tilbage til Danmark. Paul Tausz døde i 1975.